DOI: 10.11649/abs.2019.013

Ewa Dziegiel

Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk

Kraków

ewa.dziegiel@ijp.pan.pl

<https://orcid.org/0000-0003-2604-0417>

Polszczyzna w transmisji międzypokoleniowej w rodzinach jednolitych i mieszanych we Lwowskiem

Celem artykułu jest analiza uwarunkowań międzypokoleniowej transmisji języka polskiego w rodzinach o polskich korzeniach w Samborze i Dobromilu na Ukrainie. Miejscowości te leżą w polsko-ukraińskim pasie przygranicznym, od granicy dzieli je w przypadku Sambora – 30 km, Dobromila – 5 km. Reprezentują typ historycznych miasteczek galicyjskich, w przeszłości wielonarodowych. W przeddzień II wojny światowej ich statystyka narodowościowa była następująca – Sambor: ogółem 23,6 tys. mieszkańców, najwięcej Polaków – 12,7 tys., następnie Żydów – 6,7 tys., Ukraińców – 4,1 tys.; Dobromil: ogółem 6 tys. mieszkańców, najwięcej Żydów – 2,5 tys., następnie Polaków – 2 tys., Ukraińców – 1,2 tys. (Кубійович, 1983, ss. 50, 71).

Zagłada ludności żydowskiej w czasie II wojny światowej oraz tzw. repatriacja Polaków po wojnie wiązały się z dramatyczną zmianą demograficzną w regionie. Współcześnie Sambor (ukr. Самбір) liczy 35,5 tys. mieszkańców, Dobromil (ukr. Добромил) – ponad 4,3 tys. mieszkańców. Dane z miejscowych oddziałów Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej (dalej TKPZL) pokazują, że w Samborze pozostało znaczące skupisko ludności polskiego pochodzenia – ok. 3 tys. osób, w Dobromilu znacznie mniej liczne – ok. 200 osób.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2019.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences

[Wydawca: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk]

Mapa 1. Oddziały TKPZL na mapie obwodu lwowskiego (stan na rok 2012).

Źródło: <http://archive.is/gXYH> (dostęp: 15.03.2019)

Na aktywność mniejszości polskiej wskazuje działanie w obu miejscowościach oddziałów TKPZL, oddział samborski zrzesza 1020 osób, dobromilski – 350 osób z miasta i okolic¹. TKPZL to największa w obwodzie lwowskim organizacja polonijna, istniejąca od roku 1988, aktualnie liczy około 16 tys. członków w 22 oddziałach (por. Szymański, 2018).

Badane społeczności polskiego pochodzenia w Samborze i Dobromilu charakteryzuje społeczny bilingwizm polsko-ukraiński, który można opisać jako bilingwizm integralny (ang. *integral bilingualism*), to jest taki, gdy większość osób zna zarówno język polski, jak i ukraiński, oraz posługuje się tymi językami w stosownych sytuacjach (Dzięgiel, 2003, ss. 70–73; Mackey, 2006). Część respondentów deklarowała też znajomość, zwłaszcza bierną, języka rosyjskiego.

¹ Dane z 2012 roku.

Badaniami objęto łącznie 21 rodzin: w Samborze – 13 (11 małżeństw polskich oraz 2 polsko-ukraińskie), w Dobromilu – 8 (2 małżeństwa polskie, 4 polsko-ukraińskie, 2 ukraińskie z polskimi korzeniami). Wywiady częściowo standaryzowane (ustrukturyzowane) oraz swobodne rozmowy przeprowadzono w każdej rodzinie z dziećmi i młodzieżą (7–25 lat), a także z rodzicami oraz dziadkami. Tryb prowadzenia badań terenowych, podczas których badacze mieszkali na miejscu, w domach respondentów, sprzyjał zmniejszaniu dystansu oraz nawiązywaniu nieoficjalnych relacji towarzyskich. Podstawę materiałową prezentowanej analizy stanowią nagrania audio (92 respondentów, około 120 godzin nagrań), a także obserwacje prowadzone przez zespół².

W niniejszym tekście używam określeń *Polacy* bądź *osoby polskiego pochodzenia* czy *osoby o polskich korzeniach*, odnosząc się do autoidentyfikacji respondentów (*jestem Polakiem/Polką; mam polskie pochodzenie; mam polskie korzenie*). Uczestnicy badań z polskich rodzin, szczególnie ze starszych generacji, często podkreślali swoje przywiązanie do polskości, do polskich tradycji i języka, jak w poniższych cytatach:

Jesteśmy krwi polskiej, Poliacy, rozmawiamy po polsku... no bywa takie, że w mieście gdzieś to i rozmawiamy po ukraińsku (Do, BK 65)³.

A my Puliaki, faktyczni my Poliaki – muj tato Poliak, mama Pol'ka, dziadzio Poliak, fszyski... fszyski Poliaki. My tutej rudzone, tutej była Pol'ska (Sa, AA 77).

Najlepiej to żyć f sfojm kraju. I ja tak zafsze mażyłam – żyć f sfojm kraju. Alie jusz bede tutaj... no f sfojm kraju, na sfojej ojczyźnie ('ojcowiznie'), alie w opczyźnie [...]. Ja, jak usłyszze pol'ske [...] pjosenke abo pol'ske na... te „Rote” czy gimn ('hymn') pol'ski, to ja... mnie lży na oczy... lży na oczy (Sa, MS 75).

Nigdy sie nie wyżekne swojego języka i swojej mowy. Nigdy nie powjedziałam, że nie jestem Pol'ką (Sa, GI 57).

W odniesieniu do języka polskiego na Ukrainie stosuję terminy: *język mniejszościowy* oraz *język przodków*. Ten drugi zaproponowałam we wcześniejszym artykule (Dzięgiel, 2017) jako odpowiednik popularnego w ostatnim dwudziestoleciu angielskiego terminu *heritage language*. Moim zdaniem, funkcjonujące już w polskich publikacjach tłumaczenie *heritage language* jako *język odziedziczony* (Lipińska & Seretny, 2012) czy *język dziedziczony* (Martowicz, 2018), nie jest fortunne w kontekście, gdy transmisja języka mniejszości została przerwana. Formuła *język przodków* może mieć zastosowanie do opisu sytuacji, gdy osoby nie władają języ-

² W badaniach prowadzonych pod moim kierunkiem brali udział pracownicy i współpracownicy Pracowni Polszczyzny Kresowej Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.

³ Stosuję transkrypcję półfonetyczną cytowanych wypowiedzi oraz oznaczenia Sa – Sambor, Do – Dobromil, następnie inicjały i wiek respondenta.

kiem mniejszości, ale łączy je więź z tym językiem na przykład poprzez uczestnictwo w życiu rodzin czy społeczności, w których jest on używany⁴. Tego typu sytuacje mają miejsce często w wypadku populacji o polskich korzeniach na Ukrainie.

Międzygeneracyjny przekaz języka w małżeństwach jednolitych i mieszanych

W teoriach weryfikujących żywotność etnolingwistyczną języków (ang. *ethnolinguistic vitality*) przyjmuje się, że kluczem do stabilności języka mniejszościowego jest przekaz tego języka w rodzinie⁵. Podstawowe pytanie niniejszego badania brzmi więc – jak przebiega transmisja języka polskiego w dwóch typach badanych małżeństw: jednolitych i mieszanych?

Na 21 prezentowanych rodzin przypada 13 takich, w których małżonkowie są Polakami (według ich autoidentyfikacji) – 11 w Samborze oraz 2 w Dobromilu. Z wywiadów i bezpośrednich obserwacji wynika, że w przypadku małżeństw polskich komunikacja między najbliższymi członkami rodziny – rodzicami i dziećmi, a także dziadkami, odbywa się wyłącznie po polsku. Jeżeli w dalszej rodzinie są Ukraińcy, to na ogół językiem kontaktu z nimi jest ukraiński. Dzieci od najmłodszych lat mówią po polsku, mają również dostęp do polskojęzycznych wydawnictw i mediów, języka ukraińskiego zaś uczą się w wieku szkolnym, a w jakimś stopniu przed pójściem do szkoły, podczas zabawy z dziećmi sąsiadów-Ukraińców. Język i tradycje domu rodzinnego tak opisuje respondentka:

Być tutaj Poliakiem, to znaczy pjaastować swuj język, swoje wjare i fszystkie sfoje... no fszystko, co jest pol'skie, co mi podała moja matka, muj ojciec, fszystkie tradycje pol'skie, [...] fszystkie śffenta pol'skie (tj. katolickie) [...]. W domu... dzieci od narodzenia muwją w domu tyl'ko po pol'sku. Od razu, od narodzenia uczą się dwuch językuł – pol'ski i ukrajiński – i w domu muwi dziecko po pol'sku, wychodzi na ulice, do sąsiada muwi po ukrajińsku. Moim zdaniem to jest pjeliengnowanie naszej pol'szczyzny. Nie fstydzimy sie tego, że jesteśmy Poliakami, chociaz jak była... jakie było psześladowanie (Sa, GI 57).

⁴ O historii terminu *heritage language* por. np. De Bot & Gorter, 2005; Guardado, 2016; Van Deusen-Scholl, 2014.

⁵ Por. modele: GIDS (Graded Intergenerational Disruption Scale for Threatened Languages: Fishman, 1991), LVE (Language Vitality and Endangerment: UNESCO, 2003), EGIDS (Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale: Lewis & Simons, 2010), ESVM (Extended Subjective Vitality Model: Ehala & Zabrodskaja, 2014).

Młodzi rozmówcy wspominają, że idąc do szkoły albo zupełnie nie mówili po ukraińsku, albo mówili niezbyt dobrze. Komunikacja językowa w tych rodzinach wpisuje się w model *język mniejszościowy / język przodków w domu*, języka większościowego dzieci uczą się poza domem (ang. *minority / heritage language at home* – por. artykuły przeglądowe Guardado, 2016; King, Fogle, & Logan-Terry, 2008). Bilingwizm dzieci w tego typu sytuacjach opisuje się jako *bilingwizm dom – szkoła* (Baker & Wright, 2017). Respondentka tak przedstawia znajomość języka polskiego i ukraińskiego na początku swojej edukacji szkolnej:

W domu rozmawiałam po polsku [...]. Chodziłam do pierwszej klasy, to mówiłam jeszcze f szkole po polsku, ale później już sie nauczyłam po ukraińsku (Do, AK 18).

Podobnie o językowej socjalizacji dzieci w rodzinach polskich mówią rodzice i dziadkowie. Dorośli nie obawiają się, że dzieci będą miały kłopoty z integracją w środowisku szkolnym, uważają bowiem, że w kontaktach z otoczeniem szybko nauczą się biegle mówić po ukraińsku:

U nas fszyscy Poliacy umjo po polsku i po ukrajinsku. Po polsku w domu, a już jidzi du szkoły... pieńknie mowi po polsku, a puźni już f szkoli, to po ukrajinsku. Nie ma problemu (Sa, GR 42).

W miszkaniu, mały muj M. (imię), nu to rozmawiali my fszysko po polsku. A jak pszyszło... do dzieci, to z dziećmi si bawił i sie nauczył po ukrajinsku. I poszet... nawet ni miał żadnych problemuf... poszet do szkoły (Sa, WS 52)

Zdanie o możliwości szybkiej nauki języka ukraińskiego na początku edukacji rodzice i dziadkowie opierają na własnym doświadczeniu w tym względzie, a także na przeświadczeniu, że język ukraiński jest podobny do polskiego i jego opanowanie jest nietrudne.

Wśród badanych rodzin mniejszość stanowią te, w których małżonkowie są różnej narodowości: 2 rodziny w Samborze oraz 4 w Dobromilu. W trzech parach mieszanych żona jest Polką, mąż – Ukraińcem, w trzech kolejnych na odwrót: żona jest Ukrainką, mąż – Polakiem. Do tej grupy dołączono też 2 rodziny, jedną z Dobromila oraz jedną z Niżankowic pod Dobromilem, w których małżonkowie są Ukraińcami (według ich autoidentyfikacji), ale mają częściowo polskie pochodzenie – we wcześniejszych pokoleniach byli Polacy.

W polsko-ukraińskich parach mąż i żona są innego wyznania, poważnym dylematem jest zatem nie tylko wybór modelu komunikacji językowej w rodzinie, ale też decyzja o chrzcie dzieci w Kościele bądź Cerkwi. Wyznanie rzymskokatolickie jest powiązane z polską kulturą i polskim językiem, z kolei greckokatolickie lub prawosławne – z ukraińską kulturą i ukraińskim językiem. Jak wiadomo, na Ukrainie tradycyjnie utożsamia się rzymskich katolików z Polakami, grekokatolików

i prawosławnych – z Ukraińcami. Uczestnicy badań potwierdzali, że w przeszłości w Galicji przestrzegano reguły z czasów Austro-Węgier, według której wyznanie matki przejmowały córki, zaś ojca – synowie. Współcześnie małżonkowie postępują według własnych ustaleń. Konieczność wyboru wyznania dzieci może jednak prowadzić do konfliktów. Jedna z rozmówczyń opowiada o trudnej sytuacji w rodzinie sąsiadów (mąż Polak, żona Ukrainka) w przeszłości, gdy żona protestowała przeciwko ochrzczeniu drugiego dziecka w Kościele łacińskim:

Piersza [córka] była B. (imię córki). Nu [mąż] zawius du kuścioła, ukścił, to jeszcze jest... A W. (imię syna) jak si urodził, ona [żona] chciała do cerkwi – W. [ochrzcić]. A on [mąż] – ni. Zawiuu du kuścioła i ukścił f kuścieli. To ona uciekla z domu i powiada: ne budu Puliaka huduwaty (ukr. 'nie będę wychowywać Polaka') (Sa, AA 77).

Inna relacja dotyczy niedawnego sporu w małżeństwie córki respondentki (córka – Polka, jej mąż – Ukrainiec, dzieci – trzy córki), w którym mąż zdecydował się renegować ustalenia przedślubne:

Naszy ('nasi') domuwili si ('porozumieli się') tak... jak si żenili... G. (imię córki) muwiła: jag bedzi chłopic, to jidzi do cerkwy, a jak dziefczenta, to du kuścioła [...]. Nu i te dwie [córki] pokścił f kuścieli. A to czszeci ('trzecią') [mówi:] ja chocz maty swoje (ukr. 'ja chcę mieć swoją') [...].

Nie ponieśli do cerkwi?

Nie, do kościoła [...]. G. muwi – nie, fsiu, żyś dwie f kuścieli [ochrzcił] i te czszeci ('tę trzecią')... a co robić rużnice miendzy dzieci, oni fszyski twoji (Sa, AA 77).

W wypadku małżeństw mieszanych uczestniczących w badaniu, dzieci niezależnie od płci są wyznania rzymskokatolickiego, co pokazuje, że wspomniana historyczna reguła nie jest współcześnie obowiązująca. W dobromińskich rodzinach, w których małżonkowie są Ukraińcami, dzieci zostały ochrzczone w Cerkwi prawosławnej, ale zaangażowały się w życie miejscowej parafii rzymskokatolickiej i od wielu lat przychodzą na nabożeństwa do miejscowego kościoła.

Kwestia wyboru języka komunikacji z dziećmi w sytuacji badanych 6 par polsko-ukraińskich została rozstrzygnięta na dwa sposoby. W pięciu rodzinach każdy rodzic rozmawia z dziećmi w swoim języku, czyli stosowana jest zasada *jeden rodzic – jeden język* (ang. *one parent – one language*, por. Guardado, 2016; King i in., 2008), w jednej rodzinie oboje rodzice rozmawiają z dziećmi po ukraińsku.

W pierwszej grupie rodzin wobec tego dzieci uczyły się w domu równolegle języków polskiego i ukraińskiego, rozmawiając z jednym rodzicem po polsku, z drugim po ukraińsku. Bilingwizm dzieci ma więc charakter symultaniczny (Baker & Wright, 2017). Sytuację w swojej rodzinie rozmówczyni przedstawia następująco:

U nas w domu... nu jag un (tj. zięć) pszyjedzi [z pracy], tu dzieci du mamy po polsku, do tata po ukraińsku i jusz (Sa, AA 77).

Do drugiej grupy została zaliczona jedna rodzina z Dobromila, w której oboje rodzice (mąż Polak, żona Ukrainka) rozmawiają z dziećmi (synem i córką) w języku ukraińskim. Natomiast mąż i dzieci posługiwali się polszczyzną w kontaktach z mieszkającą w pobliżu babcią ze strony męża (Polką). Dzieci uczyły się zatem języka mniejszościowego od babci (o roli starszego pokolenia w transmisji języka piszę szczegółowo dalej). W tej rodzinie córka związała swoją przyszłość z wyjazdem do Polski – ukończyła studia w Krakowie, tam też znalazła zatrudnienie. Z kolei syn studiuje we Lwowie. Z wywiadów wynika, że w ostatnich latach brat używa w rozmowach z siostrą obu języków – ukraińskiego i polskiego. Wyjazd dziewczyny do Polski spowodował zmianę w komunikacji językowej rodzeństwa, jako że wcześniej rozmawiali ze sobą po ukraińsku.

W wypadku biorących udział w badaniu 2 małżeństw ukraińskich językiem domowym jest ukraiński. W jednej z rodzin, w której pradiadek i prababcia byli Polakami, dzieci (syn i córka) rozmawiały po polsku z prababcią, nestorka rodu stała się ważną postacią w ich socjalizacji językowej (o relacjach wnuka z prababcią – por. dalej). W drugiej rodzinie, w której dziadek ze strony matki był Polakiem, syn w rozmowie wyjaśnia, że nauczył się języka polskiego samodzielnie: z polskich mediów (telewizja, radio, internet), w kościele, podczas wyjazdów do Polski, od krewnych w Polsce. Podczas jednego roku szkolnego korzystał z lekcji w polskiej szkole sobotniej w Dobromilu. Młody człowiek (22 lata) jest więc przykładem nowego użytkownika języka przodków (por. Dołowy-Rybińska, 2017).

Strategia *jeden rodzic – jeden język*, która jest stosowana przez pięć przedstawionych powyżej małżeństw polsko-ukraińskich, nie gwarantuje jednak, że język polski i ukraiński zajmują równą pozycję w codziennej komunikacji tych rodzin. Wywiady i obserwacje pokazują, że w 4 z nich dominującą pozycję w środowisku domowym zyskał język ukraiński. We wspólnych rozmowach rodzice i dzieci posługują się językiem większościowym, podobnie rodzeństwo w kontaktach ze sobą. Dzieci potwierdzają, że częściej mówią po ukraińsku i ten język znają lepiej niż polski.

Odmierna sytuacja jest w piątym małżeństwie polsko-ukraińskim (żona Polka, mąż Ukrainiec). Dzięki temu, że na jednej posesji mieszkają trzy pokolenia, w tym dziadkowie-Polacy, w codziennych kontaktach rodzinnych przeważa język polski, również dzieci rozmawiają między sobą po polsku (o roli dziadków w tej rodzinie – por. dalej).

Przedstawione przykłady stanowią ilustrację tego, że zawieranie małżeństw mieszanych stwarza wyzwania w transmisji języka polskiego. Język ukraiński dominuje w otoczeniu, w państwowej edukacji i kontaktach rówieśniczych dzieci, co

sprzyja utrwalaniu się jego przewagi w rodzinach polsko-ukraińskich. Trudności z utrzymaniem języka polskiego w rodzinie są tym bardziej poważne, że w badanych miasteczkach, podobnie jak w całym regionie, w ostatnich dekadach wzrasta odsetek małżeństw mieszanych. W Dobromilu, według danych z miejscowego oddziału TKPZL i parafii rzymskokatolickiej, już obecnie niemal nie ma małżeństw jednolitych polskich.

O przenikaniu się środowiska polskiego z ukraińskim przekonują też badania prowadzone przez Marię Zielińską, w których wzięło udział 453 uczniów z rodzin o polskich korzeniach z 17 polskich szkół sobotnich na zachodniej Ukrainie (obwody: lwowski, tarnopolski, iwanofrankiowski). Z małżeństw polskich pochodziło jedynie 9% ankietowanych uczniów, z małżeństw mieszanych – 37%, pozostali mieli Polaków w pokoleniu dziadków – 34%, oraz pradiadków – 20% (Зелінська, 2018).

Rola generacji dziadków w transmisji języka polskiego

Charakterystycznym rysem opisywanych społeczności są silne więzi rodzinne w obrębie 3 (czasem 4) pokoleń. Dziadkowie ze strony matki lub ojca na ogół mieszkają z dziećmi i wnukami na jednej posesji, bądź w pobliżu, co sprzyja codziennym kontaktom. Z reguły starsze osoby, głównie babcie i prababcie, pomagają swoim dzieciom, opiekując się wnukami. W badanych rodzinach dzieci mają częsty kontakt z pokoleniem dziadków, bliska więź wnuków z dziadkami jest szczególnie widoczna w rodzinach wielopokoleniowych mieszkających w jednym domu. Interakcje między rodzicami a dziećmi są osadzone w szerszym kontekście rodzinnym, na który składają się dziadkowie, czasem pradiadkowie, ponadto inni krewni: ciocie, wujkowie, kuzyni. Dzieci w trakcie socjalizacji od najmłodszych lat biorą udział w rozmowach prowadzonych po polsku między różnymi osobami w rodzinie. Użycie języka mniejszościowego nie jest więc ograniczone do kontaktu dzieci z rodzicami, ewentualnie z matką bądź ojcem (w sytuacji małżeństw mieszanych).

W wypadku małżeństw polskich udział seniorów w wychowaniu wnuków wzmacnia transmisję języka polskiego w rodzinie. Na przykład młoda rozmówczyni (18 lat) z polskiej rodziny wielopokoleniowej podkreśla zasługę dziadka i babci w utrzymaniu zasady rozmawiania po polsku ze wszystkimi członkami rodziny zarówno w domu, jak i poza domem. Również dziadek tej respondentki wspomina, że rodzina nigdy nie poddawała się presji otoczenia. Wszyscy rozmawiali otwarcie po polsku również w miejscach publicznych, także w towarzystwie Ukraińców, nawet jeśli ci dziwili się bądź reagowali negatywnie na taką sytuację. Babcia z kolei nauczyła wnuki polskich piosenek i wierszy dla dzieci, które sama pamiętała z przedwojennej szkoły polskiej.

Bardzo ważny udział w przekazaniu języka mniejszościowego wnukom mają dziadkowie-Polacy w przypadku małżeństw mieszanych i ukraińskich o ukraińsko-polskich korzeniach. Młodzi rozmówcy z tych rodzin wspominali, że w dzieciństwie rozmawiali w języku polskim z babcią bądź dziadkiem. Ilustracją tego, że kontakty z seniorami-Polakami wzmacniają pozycję języka polskiego w następnych generacjach, może być rodzina trójpokoleniowa z Sambora. Na jednej posesji mieszkają dziadkowie (Polacy), ich córka (Polka) z mężem (Ukraińcem) oraz trzy wnuczki. Dzieci w środowisku domowym rozmawiają po polsku z trzema dorosłymi osobami: babcią, dziadkiem i matką, po ukraińsku zaś z ojcem. Silna pozycja języka polskiego skutkuje również tym, że dziewczynki posługują się językiem polskim w rozmowach między sobą. Respondentka relacjonuje rozmowę najstarszej wnuczki z babcią ze strony ojca (Ukraińką) na ten temat następująco:

Nu a tamta bapcia muwi do M. (imię wnuczki): M. ty pszyjechała do bapci, nie muf po polsku, bo ciebie nikto nie rozumi. Nu a ona [wnuczka] muwi: bapciu, ja do ciebie i do tata muwie po ukraińsku, a du mamy i du I. (imię siostry) ja muwie po polsku. I ona [wnuczka] muwi [do mnie]: ty wisz bapciu i ona mnie zrozumiała (Sa, AA 77).

W innej mieszanej rodzinie samborskiej w jednym domu mieszka babcia (Polka), jej syn (Polak) z żoną (Ukraińką) oraz dwoje wnuków (chłopiec i dziewczynka). Rozmówczyni podkreśla, że z wnukami na co dzień rozmawia wyłącznie po polsku:

Dzieci umio [mówić po polsku] bo bapcia... ja muwi po polsku do nich. Oni (tj. dzieci) ży do mnie po polsku... nu ta jag muwio... jag ja muwi, tag i oni muwju. Starajo sie liepi może, chodzo... jenzyk polski jest, teras sobotnia szkoła (Sa, KŚ 62).

Starsze generacje w rodzinie mogą ponadto przyczynić się do wznowienia przerwanej transmisji języka. Ilustracją takiej sytuacji jest badana rodzina z Niżankowic pod Dobromilem. Ważną rolę w socjalizacji językowej dzieci, w tym wnuka, odegrała prababcia. Młody respondent (20 lat) podkreśla, że prababcia, która brała udział w jego wychowaniu, rozmawiała z nim po polsku (zmarła, gdy chłopiec miał 17 lat). Prababcia, jako osoba aktywna w życiu religijnym, zabierała też prawnuka do kościoła, inspirując jego późniejsze zaangażowanie religijne. Chłopiec, mimo że rodzice są wyznania prawosławnego i sam został ochrzczony w Cerkwi prawosławnej, praktyki religijne związał z Kościołem rzymskokatolickim. W tej rodzinie prababcia i pradziadek, którzy byli Polakami, posługiwali się językiem polskim w kontaktach domowych. Następnie ich córka, czyli babcia chłopca, wyszła za mąż za Ukraińca i językiem domowym rodziny był już ukraiński. Na tym etapie przekaz polszczyzny został przerwany. Dzięki staraniom prababci oraz własnemu zaangażowaniu, młody respondent mówi biegle po polsku. Nauczył się też czytać i pisać,

początkowo od prababci, następnie samodzielnie. Swoją motywację do nauki języka tak przedstawia:

Chciałem wiedzieć ('znać') język bapci (tj. prababci) [...]. Bapcia sie cieszyła tym, bapcia sie tym cieszyła bardzo. Ona mnie od dzieciństwa... od trzech lat (tj. od wieku 3 lat) prowadziła do kościoła, no i ja teraz chodze (Do, WM 20).

Powyższa wypowiedź świadczy też o tym, że w rodzinach wielopokoleniowych silne więzi wnuków z babcią bądź dziadkiem przekładają się na emocjonalny stosunek najmłodszego pokolenia do języka przodków, mogą też stanowić inspirację do nauki tego języka. Na ten aspekt kształtowania się postaw dzieci zwracają uwagę Sherman Tan i Bee Chin Ng, porównując nastawienie do miejscowego języka mniejszościowego młodszych generacji w rodzinach trójpokoleniowych i dwupokoleniowych w Singapurze (Tan & Ng, 2010).

Potwierdzenie tego, że udział seniorów rodzin w przekazie języka polskiego jest znaczący, stanowią rezultaty przywoływanych już badań podjętych przez Marię Zielińską w polskich szkołach sobotnich na zachodniej Ukrainie (Зелінська, 2018). Ankietowana grupa uczniów (453 osoby) odpowiadała m.in. na pytania: „Kto jako pierwszy uczył Cię języka polskiego?” (odpowiedzi: babcia i/lub dziadek – 37% ankietowanych; matka i/lub ojciec – 33%)⁶, następnie „W jakim języku rozmawiają (rozmawiali) z Tobą dziadkowie?” (odpowiedzi: w języku polskim – 39%; ukraińskim – 38%; w kilku językach: głównie polskim i ukraińskim – 18%⁷), oraz „W jakim języku rozmawiają z Tobą Twoi rodzice?” (odpowiedzi: w języku polskim – 10%; ukraińskim – 72 %; w kilku językach: głównie polskim i ukraińskim – 18%⁸). Zestawienie odpowiedzi pokazuje, że znaczny odsetek uczniów swoje pierwsze kontakty z językiem polskim łączy z generacją dziadków (37%), ponadto większa grupa ankietowanych posługuje się polszczyzną w rozmowach z dziadkami niż z rodzicami (odpowiednio: 39% i 10%).

Analiza wywiadów z Sambora i Dobromila, a także podane wyżej wyniki badań ankietowych, prowadzą do konkluzji, że w rodzinach o polskich korzeniach przekaz języka polskiego dokonuje się nie tylko między dwiema generacjami (rodzice – dzieci), przeciwnie – często ma charakter wielopokoleniowy. W badanych społecznościach babcie i dziadkowie wypełniają istotną rolę w socjalizacji dzieci, a akwizycja języka czy języków jest składową teje socjalizacji. Zintegrowana rodzina wielopokoleniowa zapewnia seniorom warunki do przekazania wnukom własnego języka bezpośrednio, nie tylko przez pośrednictwo pokolenia rodziców.

⁶ Pozostała część ankietowanych uczyła się języka polskiego poza rodziną.

⁷ Z poszczególnymi osobami uczniowie rozmawiają w różnych językach, np. z babcią po polsku, z dziadkiem po ukraińsku; lub np. z jedną babcią po polsku, z drugą po ukraińsku.

⁸ Jedno z rodziców rozmawia z dziećmi po polsku, drugie – po ukraińsku.

Z wywiadów i obserwacji na miejscu wynika, że starsze pokolenie bierze udział w socjalizacji wnuków nie tylko na poziomie języka, ale też kultury mniejszościowej i religii. W rozmowach powtarzają się informacje, że dziadkowie przekazują następnym pokoleniom historię rodziny oraz rodzinne tradycje, angażując się również w wychowanie religijne wnuków.

Młodzi przeważnie wspominają, że babcia lub dziadek uczyli ich modlitw po polsku oraz chodzili z nimi do kościoła, wprowadzając w rzymskokatolicką wspólnotę religijną. Seniorzy w rodzinach dzielili się z najmłodszymi swoim przywiązaniem do praktyk religijnych, zarówno w czasach komunistycznych, jak i po rozpadzie ZSRS (w roku 1991). Dzieciństwo młodych uczestników badań przypada na lata 90. XX wieku i okres późniejszy, gdy na Ukrainie odbudowywał się Kościół rzymskokatolicki (a także inne Kościoły). Ludność polskiego pochodzenia angażowała się w organizację życia religijnego, w odzyskiwanie oraz remontowanie zniszczonych budynków kościelnych czy budowę nowych. Udział starszych osób z opisywanych rodzin w tych wydarzeniach, ich aktywna postawa, stanowiły wzór dla wnuków. Jedną z funkcji, jaką seniorzy sprawują w socjalizacji dzieci, pozostaje, jak podkreśla Hiromi Ishizawa (Ishizawa, 2004), rola historyków rodziny. Dziadkowie przekazują kolejnym pokoleniom swoje dziedzictwo narodowe bądź etniczne. To zadanie starszych pokoleń jest szczególnie istotne właśnie w grupach mniejszościowych, gdy młodzież jest konfrontowana z dominującymi językiem i kulturą.

Zakończenie

Opisywane małżeństwa z Sambora i Dobromila reprezentują przekrój od polskich (13 par), przez polsko-ukraińskie (6 par), po ukraińskie o polskich korzeniach (2 pary). Zróznicowany jest też model ich komunikacji językowej z dziećmi.

Najbardziej spójna jest reprezentacja małżeństw polskich – językiem kontaktów domowych w tych rodzinach jest polski. Natomiast biorące udział w badaniu małżeństwa mieszane w kwestii języka domowego wybierają jedno z dwóch rozwiązań: albo korzystają z zasady *jeden rodzic – jeden język* (5 par), albo oboje rodzice rozmawiają z dziećmi po ukraińsku (1 para). Wywiady i obserwacje rodzin pokazują ponadto, że w małżeństwach mieszanych, stosujących strategię *jeden rodzic – jeden język*, we wspólnych rozmowach domowników, w tym dzieci między sobą, z reguły przewagę zyskuje język ukraiński. Wyjątkiem jest opisywana rodzina wielopokoleniowa z Sambora, w której, dzięki obecności dziadków-Polaków, polski nie ustępuje w domu ukraińskiemu.

Osobną grupę stanowią rodziny, w których małżonkowie są Ukraińcami z polskim pochodzeniem. Transmisja języka polskiego została w ich wypadku przerwa-

na w poprzednich generacjach. Młodzi uczestnicy badania z tych rodzin nauczyli się języka polskiego: w jednej rodzinie – w dzieciństwie od prababci, w drugiej – samodzielnie.

Badanie prowadzi też do wniosku, że bardzo ważną rolę w przekazie języka polskiego następnym pokoleniom odgrywają seniorzy. Komunikację domową mieszanych rodzin wielopokoleniowych można opisać formułą: *trzy pokolenia, dwa języki, jedna rodzina*⁹. Bliskie kontakty rodzinne wnuków z dziadkami-Polakami ugruntowują pozycję języka polskiego, wzmacniają też pozytywny emocjonalny stosunek do niego. Transmisja języka może się odbywać również bezpośrednio od dziadków do wnuków, z pominięciem pokolenia rodziców. Za sprawą starszych osób dzieci pogłębiają ponadto znajomość historii i kultury grupy mniejszościowej.

Niebagatelne znaczenie dla doskonalenia znajomości polszczyzny, szczególnie w zakresie różnych rejestrów stylistycznych i socjalnych, ma powszechny w regionie dostęp do polskich mediów: telewizji, radia, a także internetu. We wszystkich opisywanych domach są odbierane polskie kanały telewizyjne i radiowe. Młodzi respondenci od najmłodszych lat oglądali programy dla dzieci w polskiej telewizji, interesują się również polską muzyką oraz kulturą popularną.

Wsparciem dla rodzin polskiego pochodzenia są zorganizowane lokalnie ośrodki nauczania języka polskiego i kultury polskiej. Dzieci ze wszystkich opisywanych rodzin uczęszczały na lekcje do miejscowych polskich szkół sobotnich¹⁰. Nauka języka polskiego cieszy się dużym zainteresowaniem w regionie, korzystają z niej również dzieci z rodzin bez polskich korzeni. Młodzież z prezentowanych rodzin łączy też uczestnictwo w życiu miejscowych parafii rzymskokatolickich. Zarówno polskie placówki edukacyjne, jak i Kościół, stwarzają okazję do regularnych spotkań dzieci oraz budowania więzi towarzyskich. Atrakcyjną formą integracji dzieci i młodzieży, jak też poznania kraju przodków, są zorganizowane wyjazdy wakacyjne do Polski.

Wywiady w rodzinach samborskich i dobromińskich potwierdzają ponadto, że młodzież polskiego pochodzenia często planuje studia bądź pracę w Polsce, łącząc z wyjazdem za granicę lepsze perspektywy startu w dorosłe życie. Ułatwieniem dostępu do oferty edukacyjnej oraz ekonomicznej w Polsce jest wprowadzenie w 2007 roku prawa do uzyskania Karty Polaka, czyli dokumentu potwierdzającego przynależność do narodu polskiego. Na utrzymywanie się wśród młodzieży orientacji emigracyjnej wpływa trudna sytuacja gospodarcza i polityczna na Ukrainie, zwłaszcza po 2014 roku (początek konfliktu zbrojnego na wschodniej Ukrainie). Wobec tego pozycja języka polskiego w badanym środowisku jest dwójaka: z jednej strony jest kojarzony z tradycją i przeszłością własnej rodziny, z drugiej – z przyszłością.

⁹ Jest to nawiązanie do tytułu książki (Wei, 1994).

¹⁰ Jedynie rodzeństwo z opisywanej rodziny z Niżankowic nie miało dostępu do nauki języka polskiego.

Bibliografia

- Baker, C., & Wright, W. E. (2017). *Foundations of bilingual education and bilingualism* (6. wyd.). Clevedon: Multilingual Matters.
- De Bot, K., & Gorter, D. (2005). A European perspective on heritage languages. *The Modern Language Journal*, 89(4), 612–616.
- Dołowy-Rybińska, N. (2017). „Nikt za nas tego nie zrobi”: Praktyki językowe i kulturowe młodych aktywistów języków mniejszościowych Europy. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Dziegiel, E. (2003). *Polszczyzna na Ukrainie: Sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich*. Warszawa: Semper.
- Dziegiel, E. (2017). Odmiany terytorialne i społeczne współczesnego języka polskiego na Ukrainie. *LingVaria*, 12(2(24)), 199–210. <https://doi.org/10.12797/LV.12.2017.24.13>
- Ehala, M., & Zabrodska, A. (2014). Ethnolinguistic vitality and acculturation orientations of Russian speakers in Estonia. W L. Ryazanova-Clarke (Red.), *The Russian language outside the nation* (ss. 166–188). Edinburgh: Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748668458.003.0007>
- Fishman, J. A. (1991). *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Guardado, M. (2016). Heritage language development in interlingual families. W P. P. Trifonas & T. Aravossitas (Red.), *Handbook of research and practice in heritage language education* (ss. 1–17). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-38893-9_17-1
- Ishizawa, H. (2004). Minority language use among grandchildren in multigenerational households. *Sociological Perspectives*, 47(4), 465–483. <https://doi.org/10.1525/sop.2004.47.4.465>
- King, K. A., Fogle, L. W., & Logan-Terry, A. (2008). Family language policy. *Language and Linguistics Compass*, 2(5), 907–922. <https://doi.org/10.1111/j.1749-818X.2008.00076.x>
- Lewis, P., & Simons, G. F. (2010). Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS. Pobrano 15 marca 2019, z <https://www.lingv.ro/RRL%202%202010%20art01Lewis.pdf>
- Lipińska, E., & Seretny, A. (2012). *Między językiem ojczystym a obcym: Nauczanie i uczenie się języka odziedziczonego w chicagowskiej diaspory polonijnej*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Mackey, W. F. (2006). Bilingualism and multilingualism. W U. Ammon, N. Dittmar, & K. J. Mattheier (Red.), *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society* (2. wyd., T. 2, ss. 1483–1494). Berlin: Walter de Gruyter.
- Martowicz, A. (2018). *Dwujęzyczność w pytaniach i odpowiedziach* (3. wyd.). Edynburg: MSZ RP.
- Szymański, K. (2018, październik 31). Przeleciało już 30 lat. *Kurier Galicyjski*. Pobrano 15 marca 2019, z <https://www.kuriergalicyjski.com/spoleczenstwo/polacyukr/7203-przelecialo-juz-30-lat>

- Tan, S., & Ng, B. C. (2010). Three generations under one roof: A study of the influence of the presence of grandparents on language shift, identity and attitudes. *Travaux Neuchatelois de linguistique*, 2010(52), 69–92.
- UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. (2003). *Language vitality and endangerment*. UNESCO.
- Van Deussen-Scholl, N. (2014). Research on heritage language issues. W T. G. Wiley, J. K. Peyton, D. Christian, S. C. K. Moore, & N. Liu (Red.), *Handbook of heritage, community, and Native American languages in the United States: Research, policy, and educational practice* (ss. 76–84). New York, NY: Routledge.
- Wei, L. (1994). *Three generations, two languages, one family: Language choice and language shift in a Chinese community in Britain*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Zielińska, M. (2011). Sytuacja socjolingwistyczna uczniów pochodzenia polskiego w obwodzie lwowskim (na podstawie badań ankietowych). W I. Masojć & H. Sokołowska (Red.), *Tożsamość na styku kultur* (T. 2, ss. 551–564). Vilnius: Edukologija.
- Зелінська, М. З. (2018). *Комунікативна компетенція молодих носіїв польської мови західних областей України*. Дрогобич: Посвіт.
- Кубійович, В. М. (1983). *Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Bibliography (Transliteration)

- Baker, C., & Wright, W. E. (2017). *Foundations of bilingual education and bilingualism* (6th ed.). Clevedon: Multilingual Matters.
- De Bot, K., & Gorter, D. (2005). A European perspective on heritage languages. *The Modern Language Journal*, 89(4), 612–616.
- Dołowy-Rybińska, N. (2017). "Nikt za nas tego nie zrobi": *Praktyki językowe i kulturowe młodych aktywistów języków mniejszościowych Europy*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Dzięgiel, E. (2003). *Polszczyzna na Ukrainie: Sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich*. Warszawa: Semper.
- Dzięgiel, E. (2017). Odmiany terytorialne i społeczne współczesnego języka polskiego na Ukrainie. *LingVaria*, 12(2(24)), 199–210. <https://doi.org/10.12797/LV.12.2017.24.13>
- Ehala, M., & Zabrodskaia, A. (2014). Ethnolinguistic vitality and acculturation orientations of Russian speakers in Estonia. In L. Ryazanova-Clarke (Ed.), *The Russian language outside the nation* (pp. 166–188). Edinburgh: Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748668458.003.0007>
- Fishman, J. A. (1991). *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

- Guardado, M. (2016). Heritage language development in interlingual families. In P. P. Trifonas & T. Aravossitas (Eds.), *Handbook of research and practice in heritage language education* (pp. 1–17). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-38893-9_17-1
- Ishizawa, H. (2004). Minority language use among grandchildren in multigenerational households. *Sociological Perspectives*, 47(4), 465–483. <https://doi.org/10.1525/sop.2004.47.4.465>
- King, K. A., Fogle, L. W., & Logan-Terry, A. (2008). Family language policy. *Language and Linguistics Compass*, 2(5), 907–922. <https://doi.org/10.1111/j.1749-818X.2008.00076.x>
- Kubiiowych, V. M. (1983). *Etnichni hrupy pivdennozakhidn'oï Ukraïny (Halychyny) na 1.1.1939*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Lewis, P., & Simons, G. F. (2010). Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS. Retrieved March 15, 2019, from <https://www.lingv.ro/RRL%202%202010%20art01Lewis.pdf>
- Lipińska, E., & Seretny, A. (2012). *Między językiem ojczystym a obcym: Nauczanie i uczenie się języka odziedziczonego w chicagowskiej diasporze polonijnej*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Mackey, W. F. (2006). Bilingualism and multilingualism. In U. Ammon, N. Dittmar, & K. J. Mattheier (Eds.), *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society* (2nd ed., Vol. 2, pp. 1483–1494). Berlin: Walter de Gruyter.
- Martowicz, A. (2018). *Dwujęzyczność w pytaniach i odpowiedziach* (3rd ed.). Edynburg: MSZ RP.
- Szymański, K. (2018, October 31). Przeleciało już 30 lat. *Kurier Galicyjski*. Retrieved March 15, 2019, from <https://www.kuriergalicyjski.com/spoleczenstwo/polacyukr/7203-przelecialo-juz-30-lat>
- Tan, S., & Ng, B. C. (2010). Three generations under one roof: A study of the influence of the presence of grandparents on language shift, identity and attitudes. *Travaux Neuchâtelois de linguistique*, 2010(52), 69–92.
- UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. (2003). *Language vitality and endangerment*. UNESCO.
- Van Deussen-Scholl, N. (2014). Research on heritage language issues. In T. G. Wiley, J. K. Peyton, D. Christian, S. C. K. Moore, & N. Liu (Eds.), *Handbook of heritage, community, and Native American languages in the United States: Research, policy, and educational practice* (pp. 76–84). New York, NY: Routledge.
- Wei, L. (1994). *Three generations, two languages, one family: Language choice and language shift in a Chinese community in Britain*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Zelins'ka, M. Z. (2018). *Komunikatyvna kompetentsiia molodykh nosiiv pol's'koï movy zakhidnykh oblasteï Ukraïny*. Drohobіч: Posvit.
- Zielińska, M. (2011). Sytuacja socjolingwistyczna uczniów pochodzenia polskiego w obwodzie lwowskim (na podstawie badań ankietowych). In I. Masojć & H. Sokołowska (Eds.), *Tożsamość na styku kultur* (Vol. 2, pp. 551–564). Vilnius: Edukologija.

Polszczyzna w transmisji międzypokoleniowej w rodzinach jednolitych i mieszanych we Lwowskiem

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza uwarunkowań transmisji międzypokoleniowej języka polskiego w małżeństwach jednolitych oraz mieszanych w Samborze i Dobromilu na Ukrainie. W badaniu wzięło udział 21 rodzin: 13 małżeństw polskich, 6 polsko-ukraińskich i 2 ukraińskie o ukraińsko-polskim pochodzeniu. Na potrzeby opracowania wykorzystano cztery warstwy danych: po pierwsze – wywiady częściowo standaryzowane (ustrukturyzowane) oraz swobodne rozmowy z dziećmi i młodzieżą z każdej rodziny (7–25 lat), po drugie – z rodzicami i dziadkami, po trzecie – obserwacje życia codziennego rodzin, i dodatkowo – wywiady z sąsiadami i znajomymi opisywanych rodzin. Na bazę analizowanych nagrań audio składają się rozmowy z 92 respondentami (około 120 godzin).

Zestawienie pokazuje, że w rodzinach polskich językiem domowym jest polski. W małżeństwach mieszanych wprowadzono jedno z dwóch rozwiązań. Rodzice albo stosują strategię *jeden rodzic – jeden język* (5 par), albo rozmawiają z dziećmi po ukraińsku (1 para). W małżeństwach wykorzystujących zasadę *jeden rodzic – jeden język*, we wspólnych rozmowach domowników, w tym dzieci między sobą, z reguły przewagę zyskuje język ukraiński. W wypadku małżeństw ukraińskich, transmisja języka polskiego została przerwana w poprzednich generacjach. Młodzi uczestnicy badania nauczyli się języka polskiego: w jednej rodzinie – w dzieciństwie od prababci, w drugiej – samodzielnie. Dzieci z przedstawianych rodzin (za wyjątkiem rodziny z Niżankowic pod Dobromilem) uczyły się w polskich szkołach sobotnich. Łączy je też udział w życiu miejscowych parafii rzymskokatolickich.

Wywiady i obserwacje prowadzą do wniosku, że bardzo ważną rolę w przekazie polszczyzny następnym pokoleniom odgrywają seniorzy, zwłaszcza w mieszkających razem rodzinach trójpokoleniowych. Bliskie kontakty wnuków z dziadkami-Polakami wzmacniają pozycję języka polskiego w codziennej komunikacji, wpływają też na pozytywny emocjonalny stosunek dzieci do tego języka.

Badania potwierdzają ponadto, że wśród młodzieży polskiego pochodzenia utrzymuje się orientacja emigracyjna (wyjazdy na studia i do pracy do Polski), na co ma wpływ trudna sytuacja gospodarcza i polityczna na Ukrainie. Pozycja języka polskiego jest dwójaka: z jednej strony jest kojarzony z tradycją i przeszłością własnej rodziny, z drugiej – z przyszłością.

Słowa kluczowe: język polski na Ukrainie; międzypokoleniowa transmisja języka; małżeństwa jednolite i mieszane; rola dziadków w transmisji języka w rodzinie; język mniejszości; język przodków

The Polish language in intergenerational transmission in homogeneous and mixed families in the Lviv region

Abstract

The aim of this article is to analyse the conditions of intergenerational transmission of the Polish language in homogenous and mixed families in Sambir and Dobromyl in Ukraine. 21 families took part in the survey: 13 Polish couples, 6 Polish-Ukrainian and 2 Ukrainian of Ukrainian-Polish origin. The study is based on four layers of data: firstly, semi-structured interviews and unstructured interviews with children and young people from each family (7–25 years of age); secondly, interviews with parents and grandparents; thirdly, family observation and, additionally, interviews with neighbours and friends of the families. The database of analysed audio recordings consists of conversations with 92 respondents (approximately 120 hours).

The comparison shows that in Polish families the home language is Polish. Mixed couples, in turn, adopt one of two solutions: parents either apply the one parent – one language strategy (5 couples), or talk to their children in Ukrainian (1 couple). In families who rely on the former principle, in conversations among more household members and among the children themselves the Ukrainian language usually has an advantage. In the case of two Ukrainian couples of Ukrainian-Polish origin, the transmission of the Polish language was discontinued in previous generations: in one case the young participants of the study learned Polish in their childhood from their great-grandmother, in the other – on their own. Children from the presented families (with the exception of the family from Nyzhankovychi near Dobromyl) attended Polish Saturday schools; they also take part in the life of the local Roman Catholic parishes.

The interviews and observations lead to the conclusion that the oldest people play a very important role in the transmission of Polish to next generations, especially in three-generation families living in the same household. Close relations between grandchildren and their Polish grandparents strengthen the position of the Polish language in everyday communication and foster their positive emotional attitude to the language.

The study also confirms that most young people of Polish descent have a positive attitude towards emigration to Poland, which stems from difficult economic and political situation in Ukraine. The position of the Polish language is twofold: it is associated with the tradition and past of one's own family on the one hand, and with the future on the other.

Keywords: Polish language in Ukraine; intergenerational language transmission; homogeneous and mixed marriages; role of grandparents in family language transmission; minority language; heritage language

Dr hab. Ewa Dzięgiel, Professor of Linguistics, Institute of the Polish Language, Polish Academy of Sciences, Cracow/Warsaw; PhD thesis – 2000; habilitation thesis – 2004, Institute of the Polish Language, Polish Academy of Sciences. Her research interests include history of the Polish language, Polish language in Ukraine, Polish-Ukrainian language contact, dialectology and sociolinguistics.

Bibliography (selected): *Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych. Fleksja imienna i werbalna* [The Polish dialect in the village of Zielona in the Podole region in comparison to other South Borderland dialects: The inflection of nouns and verbs], Kraków (Cracow) 2001; *Polszczyzna na Ukrainie. Sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich* [The Polish language in Ukraine: The linguistic situation in selected peasant and gentry villages], Warszawa (Warsaw) 2003; (with Janusz Rieger and Iwona Cechosz-Felczyk), *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku* [The Polish language in Ukraine towards the end of the twentieth century], vol. 1, Warszawa (Warsaw) 2002, vol. 2, Kraków (Cracow) 2007; (with Katarzyna Czarnecka, Dorota A. Kowalska, Lyudmyla Yanushkevskaya), *Polskojęzyczna prasa na Ukrainie sowieckiej w latach 1918–1939: przegląd tytułów i treści* [Polish-language periodicals in Soviet Ukraine, 1918–1939: An overview of titles and content], Kraków (Cracow) 2016; (editor), *Prasa polskojęzyczna w początkach sowietyzacji Ukrainy. Wybór źródeł* [Polish-language press in the early period of the Sovietisation process in Ukraine: A selection of sources], online: <https://prasapolukr.ijp.pan.pl/>.

Correspondence: Ewa Dzięgiel, Institute of the Polish Language, Polish Academy of Sciences, Cracow, e-mail: ewa.dziedziel@ijp.pan.pl

Support of the work: This work was supported by core funding for statutory activity from the Polish Ministry of Science and Higher Education.

Competing interests: The author is a reviewer of this journal, but has not reviewed any texts in this volume.